

КОНЦЕНТРАЦІЙНІ ЗАЛЕЖНОСТІ ТЕРМОЕЛЕКТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ Sb_2Te_3 - Bi_2Te_3

Н.В. СОСНИЦЬКА^{1*}, О.І. РОГАЧОВА², К.В. МАРТИНОВА³

¹ *магістрант кафедри фізики металів і напівпровідників, НТУ «ХПІ», Харків, УКРАЇНА*

² *професор кафедри теоретичної та експериментальної фізики, докт. ф.-м. наук, НТУ «ХПІ», Харків, УКРАЇНА*

³ *аспірант кафедри теоретичної та експериментальної фізики, НТУ «ХПІ», Харків, УКРАЇНА*

**email: Natasja3@mail.ru*

Напівпровідникові термоелектричні матеріали вживаються у генераторах для перетворення теплової енергії на електричну, у холодильниках, термостатах, агрегатах для кондиціонування повітря та інших пристроях. Серед цих матеріалів телурид сурми Sb_2Te_3 та тверді розчини на його основі має найкращі термоелектричні властивості в інтервалі температур 200 - 600 К.

Ефективність термоелектричних пристроїв визначається їхньою термоелектричною добротністю ZT , котра безпосередньо визначає ККД термоелектричного перетворювача. Формула для ТЕ добротності:

$$ZT = \frac{S^2 \sigma}{\lambda}, \quad (1)$$

де S – коефіцієнт Зеєбека, σ – електропровідність, λ – теплопровідність.

Тому важливим напрямом досліджень в плані підвищення добротності матеріалів ТЕ є пошук оптимального співвідношення термоелектричних параметрів матеріалу з метою досягнення максимальної термоелектричної ефективності.

Сьогодні в якості основних матеріалів для термоохолоджуючих пристроїв та термогенераторів, які працюють за температури нижчої, ніж 300 - 350 К, використовують тверді розчини Sb_2Te_3 - Bi_2Te_3 .

Виходячи із загальних уявлень про утворення твердого розчину, слід було б очікувати монотонної зміни властивостей із збільшенням вмісту одного із компонентів. Але останнім часом з'явилися повідомлення [1, 2] про виявлення аномалій на концентраційних залежностях ряду властивостей у різних твердих розчинах за малого (~ 1%) вмісту другого компоненту. Автори пов'язували їх виникнення із критичними явищами, що супроводжують фазовий перехід від розбавлених твердих розчинів до концентрованих.

Таким чином, із практичної точки зору важливою задачею є дослідження термоелектричних властивостей твердих розчинів Sb_2Te_3 - Bi_2Te_3 саме за малого вмісту домішки. (0 - 3.5 мол. %).

Метою даної роботи було дослідження залежностей термоелектричних властивостей пресованих твердих розчинів Sb_2Te_3 - Bi_2Te_3 від складу в області малого вмісту домішки з метою виявлення концентраційних аномалій.

Дослідження проводилося на пресованих зразках $\text{Sb}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Te}_3$. Синтез зразків проводили з високочистих елементів Sb, Te і Bi. Всі зразки були отримані прямою сплавкою вихідних компонентів, узятих у відповідних кількостях. Пресування зразків проводилося на пресі ЗІМ Р-25 із литих відпалених сплавів методом холодного пресування під тиском $P = 7 \text{ Т/см}^2$. Ступінь дисперсності порошоків складала $\sim 200 \text{ мкм}$. Після виготовлення усі зразки відпалювалися у вакуумованих кварцових ампулах протягом 300 год $T = 360^\circ\text{C}$ із подальшим охолодженням печі до кімнатної температури.

Електропровідність вимірювалася чотирьохзондовим методом, коефіцієнт Зеебека - компенсаційним методом відносно мідних електродів при кімнатній температурі.

В результаті проведених вимірювань була отримана залежність термоелектричних властивостей твердих розчинів $\text{Sb}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Te}_3$ від вмісту Bi_2Te_3 в досліджуваному інтервалі концентрацій.

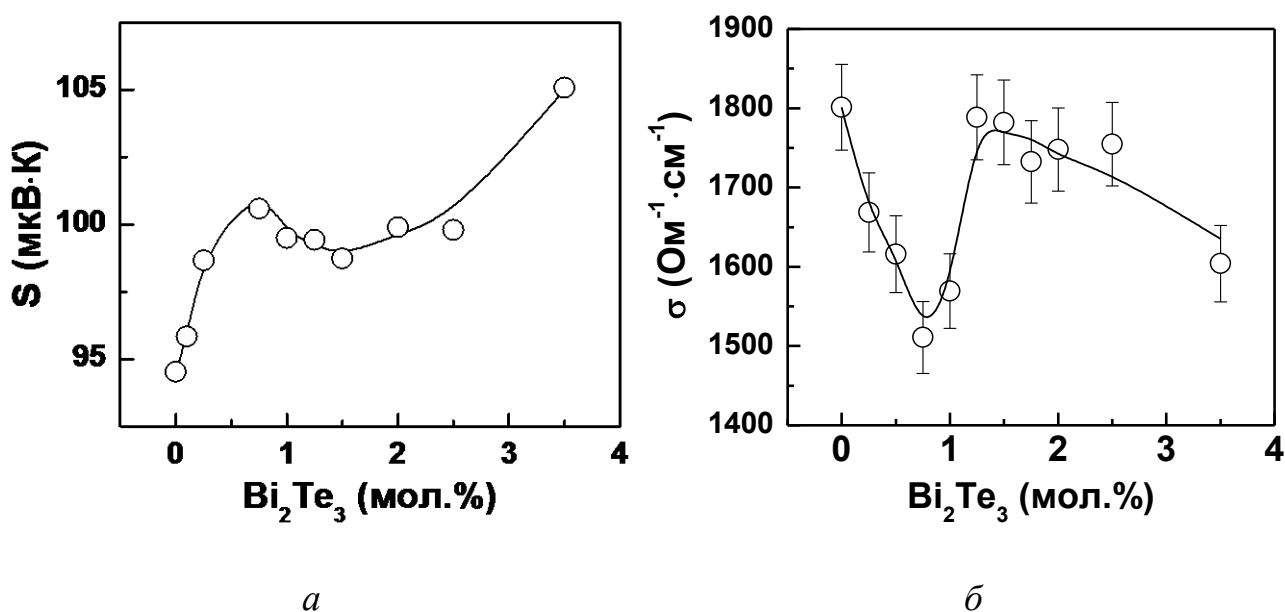

Рис. 1 – Концентраційні залежності пресованих зразків $\text{Sb}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Te}_3$ від вмісту Bi_2Te_3 за кімнатної температури: *а* – коефіцієнт Зеебека; *б* – електропровідність

Встановлено, що залежності електропровідності σ і коефіцієнта Зеебека S від складу твердого розчину $\text{Sb}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Te}_3$ мають немонотонний характер, а саме спостерігається аномальний хід в області ~ 1 мол.% Bi_2Te_3 , який пов'язується з фазовим переходом перколяційного типу в твердих розчинах.

Отримані результати необхідно враховувати при розробці термоелектричних приладів на основі твердих розчинів $\text{Sb}_2\text{Te}_3 - \text{Bi}_2\text{Te}_3$.

Список літератури:

1. Рогачева, Е.И. Перколяционные эффекты и термоэлектрическое материаловедение/ Е.И. Рогачева // Термоэлектричество. – 2007. – №2. – С.64-66.
2. Rogacheva, E.I. Percolation effects in semimetallic Bi-Sb solid solutions/ E.I. Rogacheva, A.A Drozdova, O.N. Nashchekina // Phys. Status Solidi. – 2010. – №2. – P. 344-347.